

Lara Prpić
Državni arhiv u Gospiću
obrada@arhiv-gospic.hr

Stručni članak
(primljeno 29. 10. 2019.)
UDK 614.21(497.562)(091)

ZDRAVSTVENA ZAŠTITA I ZDRAVSTVENE USTANOVE U LICI I KARLOBAGU DO POČETKA DOMOVINSKOG RATA

Začeci svojevrsne zdravstvene zaštite stanovništva u Lici i Karlobagu vezani su za djelatnost praktičara narodne medicine, o čemu dijelom svjedoče sačuvane Karlobaške ljekaruše iz 1603. i 1707. godine. Institucionalizacija zdravstva na tom području započinje u 18. stoljeću kada je u Karlobagu formirana zdravstvena služba, odnosno Zdravstveni ured za kontrolu kretanja brodova, ljudi i robe s ciljem sprječavanja unosa zaraze i suzbijanja epidemija kuge, sifilisa i drugih zaraznih bolesti, a u Lici tzv. sanitarni kordon, koji je u medicinskoj i općoj povijesti poznat kao jedan od najučinkovitijih, ali i najskupljih sustava preventivne zdravstvene zaštite od zaraznih bolesti. U radu se donosi pregled povijesnog razvoja zdravstvenih institucija na predmetnom području s posebnim osvrtom na sačuvano arhivsko gradivo nastalo njihovim djelovanjem do početka Domovinskog rata.

Ključne riječi: Lika, Karlobag, zdravstvene institucije, sanitarni kordon, liječnici, bolnica

Uvod

Lika je područje čiji je povijesni razvoj naglo prekinut u srednjem vijeku prodiranjem Osmanlija koji su već do 1527. zavladao cijelom Likom i Krbavom. Ekonomsko i sociokulturno slabljenje Like posljedica je višestoljetnih sukoba s Osmanlijama koji su se nastavili i nakon prijelomne bitke na području Like, one na Krbavskom polju 1493. godine. Prilike u ličkim krajevima postupno su se počele stabilizirati nakon potpunog oslobođenja od Osmanske vlasti 1689. godine. Lika i Karlobag privremeno su pripali pod upraviteljstvo grofa Antona

Coroninija 1694. godine koji je dobio naslov zapovjednika i velikog kapetana Like i Karlobaga. O organiziranoj zdravstvenoj zaštiti Like do tog vremena nema pronađenih podataka. Osnovne metode liječenja koristio je učeniji narod iz ljekaruša. Ljekaruše su kao knjige iznimno vrijedna ostavština prikaza života našeg stanovništva. Dugo su se zadržale kao osnovna pomoć pri liječenju, a njihova medicinska vrijednost i danas je uvriježena u narodu. U njima su osim uputa o liječenju iz iskustvene medicine često sadržane molitve, različiti recepti i savjeti za kućanstvo poput čišćenja mrlja s odijela, istjerivanja miševa iz kuće, bračnih savjeta, uputa o upotrebi ljekovitih biljaka i čajeva pa sve do elemenata okultnog i praznovjerja, čaranja, bajanja, skidanja uroka. Poznate su Karlobaške ljekaruše iz 1603. i 1707. koje su restaurirane 2008. u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu, o kojima je pisano¹ i čiji su faksimili objavljeni. Karlobaška ljekaruša iz 1603. treća je sačuvana po starosti u Hrvatskoj od toga narodnog blaga. Godine 1712. Lika i Krbava postaju dio Vojne krajine, obrambenog pojasa protiv Osmanskog Carstva. Osim obrambene svrhe to je područje imalo i svrhu obrane zemlje od raznih epidemija i epizootija poput kuge i drugih zaraza koje su neprestano prijetile iz Osmanskog Carstva. Razvoj zdravstva na ovom području usko je povezan s tim novonastalim prilikama kada se javljaju začeci organizirane zdravstvene djelatnosti.

U fundusu Državnog arhiva u Gospiću čuvaju se dva necjelovita fonda iz područja zdravstva: HR-DAGS-188. Opća bolnica (Medicinski centar) Gospić koji sadržava svega cca 6 d/m povijesti bolesti ginekološkog i kirurškog odjela iz razdoblja 1964.-1976. godine i HR-DAGS-236. Dom zdravlja (Opća bolnica) Otočac količine 30 d/m iz razdoblja 1944.-1982. te fragmenata do 1990. Pored medicinske dokumentacije od 28 d/m (povijesti bolesti, bolesničke matične knjige i listovi, operacijski protokoli i druge medicinske evidencije) sadržava i 2 d/m dokumentacije općih i građevinskih poslova (urudžbene zapisnike, normativne akte, dokumente o registraciji ustanove, izvještaje, zapisnike, investicijske i građevinske projekte i sl.). Nažalost, najstarije gradivo ovih fondova nepovratno je uništeno. Gradivo gospićke bolnice potpuno je stradalo 1953. u požaru, a otočke 1945. godine. Pretpostavka je kako je dobar dio kasnije nastalog gradiva uništen

1 DEROSI, JULIJE; DUGAČKI, VLADIMIR; RUKAVINA, ANTE. 1984. Karlobaška ljekaruša iz godine 1603. Senjski zbornik, 10-11, Senj, 123-150., DEROSI, JULIJE; DUGAČKI, VLADIMIR; RUKAVINA, ANTE. 1988. Karlobaška likaruša iz godine 1707. Senjski zbornik, 13, Senj, 169-180., POLJAK, ŽELJKO. 2009. Karlobaške ljekaruše iz 1603. i 1707. godine s faksimilom i transliteracijom. // Karlobaške ljekaruše iz 1603. i 1707. Faksimil i obrada. / Pečina Marko; Fatović-Ferenčić Stella (ur.). Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 7-108.

u Domovinskom ratu jer su obje ustanove bile smještene u neposrednoj blizini vojarni. Dio gradiva poput kadrovske dokumentacije Doma zdravlja Otočac još uvijek se nalazi kod pravnih slijednika stvaratelja jer im je potrebno u administrativno-operativnom radu. Državni arhiv u Gospiću preuzeo je od Opće bolnice Gospić i antikvitetnu stručnu medicinsku literaturu na latinskom i njemačkom jeziku obogativši tako svoj knjižnični fond. Gradivo ostalih zdravstvenih institucija Like necjelovito je, nikako ili fragmentarno sačuvano. Uništeno je u ratnim okolnostima ili mu je sudbina nepoznata. Npr. gradivo Doma zdravlja Donji Lapac, Zdravstvene stanice Srb, Doma zdravlja Gračac i Bolnice za medicinsku rehabilitaciju „Kata Pejnović“ Udbina potpuno je uništeno, dok je Dom zdravlja Korenica prilikom nadzora 2003. imao svega 6 d/m gradiva iz vremena 1966.-2003. (MATAIJA; KLOBUČAR 2016.) Navedene ustanove nalazile su se na okupiranom dijelu Like tijekom Domovinskog rata. Najstarija godina gradiva koja se čuva u Domu zdravlja Gospić jest 1995. što znači da gradivo ni ove ustanove nije sačuvano.²

Sanitarni kordon – preteča institucija za javno zdravstvo u Lici

Službenim početkom djelovanja javnog zdravstva i epidemiologije na ličkom području može se smatrati 1728. godina kada je Carskim patentom Karla VI. (odnosno kralja Karla III.) određeno da „nasuprot turskim područjima treba, zbog neprekidne opasnosti od zaraznih bolesti, urediti stalnu protuobranu podešenu prema težini okolnosti.“ (VODOPIJA 1978: 10; BAKIĆ 2011.) Tom je odlukom stvoren tzv. sanitarni kordon, u povijesti medicine specifičan vojno-policijski i zdravstveno-kopneni sustav zaštite od infektivnih bolesti. Teritorijalno je obuhvaćao područje od Jadranske obale do granica Mađarske. Glavni stup su mu bili krajišnici koji su istodobno bili i seljaci i doživotni vojnici austrijskog Carstva. Njihova su naselja morala biti uz ceste poradi brze mobilizacije i djelovanja. Postupci i mjere zaštite putnika u sanitarnom kordonu obuhvaćali su: identifikaciju osoba, razdvajanje, provjeru ili kontrolu i dezinfekciju. Identifikacija osoba je bila obvezna. Svaki je putnik morao imati propusnicu ili pismo vlasti da u području odakle dolazi nema kužne bolesti. Ako je postojala sumnja na kužnu bolest dolazilo je do razdvajanja tj. prekida bilo kakve trgovačke razmjene. Organizirane straže

2 DAGS-86, Dosje stvaratelja Dom zdravlja Gospić

motrile su granicu sprečavajući nekontroliran prelazak ljudi. Sljedeći postupak je bila provjera ili kontrola tereta robe. Bilo je propisano da se „kužnost“ tereta robe provjerava pravim biološkim putem tj. pokusom. Koliko god brutalno izgledalo, određene su se osobe izlagale velikom riziku od oboljenja jer su morale stavljati ruke i noge izravno u teret koji je bio predmet provjere. Tek ako osobe ne bi oboljele teret je bio proglašen neinficiranim i mogao je prijeći granicu. Posljednja mjera primjenjivana u sanitarnom kordonu bila je dezinfekcija u čiju je svrhu najčešće korišten ocat. (VODOPIJA 1978.) Dokumentom *Pest Contumaz – Patent (Naredba o kugi i kontumacima)* iz 1710. i organiziranjem higijenske službe protiv kuge i zaraze *Postpolizeije* 1713., kasnijim propisima iz 1731., posebnim patentima iz 1738. te *Sanitäts Normativom* carice Marije Terezije iz 1770. potpuno je oblikovan sanitarni kordon. Sastojao se od niza visoko podignutih *čardaka* – izviđačkih stražarskih stanica okrenutih prema turskoj strani s posadom od 6 do 8 vojnika-seljaka. „Kuga kordon dijelila se na mokru crtu od Zemuna, Savom i Unom do Srba, dok se suha crta protezala preko Velebita sve do mora. Jedna graničarska satnija pokrivala je 6-8 čardaka.“ (BAKIĆ 2011.) Osim čardaka formirani su *raštel* kao stanice ograđene ogradom koje su služile kao mjesta za trgovanje, razmjenu roba, pisama i zlata. U njima se roba dijelila na inficiranu i neinficiranu, bez izravnog kontakta prodavača i kupca. Raštele je nadzirao raskužitelj, a raskužba se vršila pomoću dima kađenjem, pranjem i umakanjem u ocat ili provjetravanjem na zraku. Pisma su se otvarala i izlagala octenim parama. Tek je 1837. uvedeno klorno vapno kao raskužbeno sredstvo. Prijelaz putnika bio je moguć samo u tzv. *kontumacima*, ustanovama ili stanicama za karantenu (probu zdravlja ljudi i robe). Kontumac je sačinjavao veći broj zgrada na prostranom zemljištu. U početku su bili ograđeni drvenom ogradom, a kasnije zidom od kamena ili pečenih cigli. Izvana su oko zgrada obično bili iskopani jarci nekoliko metara širine i dubine. Zadržavanje i izolacija putnika u karanteni prema propisima trajala je 21 dan u normalnim okolnostima, 28 u vrijeme sumnjivog stupnja i 42 dana u vrijeme opasnog stupnja u kordonu. (VIŠACKI 2000.) Vremenom je propis zamijenjen blažim, 10 dana kontumacije kod prijelaza granice te 21 dan kod povećane opasnosti. U kontumacima se vršila kontrola i dezinfekcija robe i pisama kao i u raštelima. Sve se moralo zračiti 6 tjedana, a metali i tekućina su bili oslobođeni karantene osim dezinfekcije vanjske ambalaže. Vojničke satnije su djelovale na području kontumaca. Pri svakoj satniji je djelovao zdravstveni pomoćnik. Ukupno 12 satnija je tvorilo pukovniju u čijem su se sjedištu nalazila po dva liječnika. Broj djelatnika je ovisio o stupnju zdravstvene pripravnosti (4000 kod I. stupnja, 7000

kod II. stupnja, sveukupno 11000 djelatnika). (BAKIĆ 2011.) Graničari su jednom tjedno podnosili izvještaje o stanju u svom sektoru sanitetskoj komisiji nadležne generalne komande. Sanitetske komisije su slale svoje izvještaje Sanitetskoj dvorskoj komisiji/reputaciji u Beču, a od 1776. Dvorskom ratnom savjetu u Beču koji je upravljao vojnom i sanitetsko-kordonskom službom. Višacki (2000.) je dao prikaz sanitetskih ustanova važnih za povijest ličkog područja. Koristio se izvorima N. Rukavine i F. Vaničeka, međutim nije za sve pronašao potkrijevu u drugim arhivskim izvorima. Od kontumaca spominje Zavalje u Otočkoj pukovnici kao stanicu savršenijeg tipa te Maljevac i slunjski kontumac. Navodi da prema Sanitetskom normativu prvi rašteli postoje još 1768. i da ih je bilo četiri: Kuk (Lička pukovnija), Rakovica (Ogulinska pukovnija), Tiševo (Rudanovac – Otočka pukovnija) i Gnojnica (Slunjska pukovnija) te da se u dokumentima Državnog arhiva u Budimu spominje samo Rudanovac. Lokacija raštela Kuk nalazila se na planini Plješivici, nedaleko od Donjeg Lapca. Navodi još raštela Prosičeni Kamen (Ogulinska pukovnija) u blizini Rakovice, raštel u Srbu (Lička pukovnija) te raštel Lisičjak koji mu je nepoznat, a ističe da ga ni ostali poznati autori ne registriraju kao sanitarnu ustanovu. Međutim, izvjesno je da je riječ o raštelu Lisičjak kojega opisuje Rudolf Horvat u djelu *Lika i Krbava*, koji se nalazio pored Boričevca smještena na putu iz Donjeg Lapca prema bosanskoj granici i tadašnjoj varošici Kulen-Vakufu. Blizu raštela Lisičjaka postojao je čardak Alumovac, a na nekoj uzvisini krajiška je uprava podignula posebnu zgradu koja je služila kao kontumac.³ „Sanitarni kordon ukinut je 1872. godine nestankom rizika o pojavnosti kuge u Europi, čemu je on i cijelo vrijeme služio.“ (BAKIĆ 2011.) Ostao je zapamćen kao jedan od najboljih i najskuplje organiziranih upravno-javnih zdravstvenih sustava zaštite od unosa zaraznih bolesti u svijetu.

Ustroj bolnica u Vojnoj krajini

Vojna krajina je bila odijeljena od civilne Hrvatske i Slavonije te podređena kruni. Njome je upravljalo Ratno vijeće u Beču po strogim vojničkim principima. Graničarske pukovnije imale su svoju sanitetsku (zdravstvenu) službu i liječnike tzv. k.k. Feldärzte: jednog pukovnijskog liječnika (*Regimentsarzt*), dva nadliječnika (*Oberärzte*), četiri nadkirurga (*Oberwundärzte*) te osam podliječnika (*Unterärzte*).

3 U Austrijskom državnom arhivu (Österreichisches Staatsarchiv) u Beču nalaze se nacrti utvrde Boričevac kao i pripadajućih čardaka. <https://www.archivinformationssystem.at/detail.aspx?ID=3059956> (21. 9. 2019.)

Pukovnijski liječnik (*Regimentsarzt*) je upravljao bolnicom,⁴ a osim liječenja bio je zadužen i za provođenje preventivnih mjera zaštite od bolesti civilnog pučanstva. Tako je bilo i u gradovima (vojnim komunitetima). „Tu je bio doktor medicine kao fizikus, dok su ostali liječnici bili ranarnici. Svaki komunitet je morao imati gradsku primalju.“ (BAZALA 1943: 89) Njih je imenovala vojna uprava. Stožerni nadliječnik (*Oberstabsarzt*) Vojne krajine nalazio se u Generalnom Zemaljskom zapovjedništvu u Zagrebu. U vojnim jedinicama i u poljskim bolnicama liječnici, kirurzi i medicinari dobivali su posebne upute za rad. Vojna krajina je između ostalih zaklada imala i „bolničku zakladu“ koja je podupirala one graničare koji se nisu bili u stanju sami uzdržavati i liječiti u slučaju bolesti. Bolnice su se nalazile u središtu pukovnijskog odnosno bataljunskog stožera. Bolnice su uglavnom služile i za liječenje civila, osim gospičke, ogulinske i karlovačke koje su bile isključivo vojničke. „Uzdržavale su se od vlastitih zaklada i dohodaka. Bile su slabo uređene, bez instrumentarija, valjanog osoblja i posluge.“ (BAZALA 1943: 90)

Zdravstvena služba u Karlobagu od polovice 18. do početka 19. stoljeća

Karlobag je s ostalim područjima sjevernog Jadrana od 1754. do 1776. godine bio pod upravom Glavne trgovačke intendance⁵ sa sjedištem u Trstu koja je odmah po svom osnutku pristupila organizaciji pomorske zdravstvene službe lučkih gradova. Senj je u to vrijeme već imao zdravstvenu službu i Zdravstveno vijeće koje se zauzimalo i za potrebe Karlobaga. Zdravstveni ured u Karlobagu započeo je s radom 12. 8. 1755. i poslovao je na temelju svojih prava i obveza. U njemu su tzv. zdravstveni mladići primali plaću od 30 forinta godišnje. U listopadu 1755. godine Intendanca je poslala u Senj pedeset primjeraka Općih uredbi u smislu nacрта organizacije i uvjeta rada zdravstvene službe kojima bi se trebalo prilagoditi. Zdravstveno vijeće Senja se očitovalo Intendanci u svezi istih istaknuvši sve nedostatake i prijedloge za područje Senja i Karlobaga. U Karlobagu tada nije bilo lazareta, zdravstvenog kasina ni uvjeta da bi se mogli primati brodovi nečista patenta u kontumaciju. Zdravstveni mladići⁶ se brinuo o dolasku broda, primanju uvjerenja i osiguravanju čuvara za brodove određene za kontumaciju koje bi slali izravno u luke Rijeku ili Trst u ko-

4 Prema §50. zakona Grenz-Grundgesetz iz 1849. koji govori o upravi bolnice.

5 Dalje Intendanca (tal. Suprema Intendenza Commerciale in Trieste per la Provinzia mercantile del Litorale)

6 Tal. *Fante della Sanità*

jima su postojali uvjeti za raskuživanje. Puno četiri godine zdravstvena služba se organizirala na osnovi reskripta tršćanske Intendance od 15. 12. 1754. Godine 1759. tiskane su u *Trstu Uredbe i instrukcije zdravstvenih ureda, kojih se treba pridržavati u kraljevskom i trgovačkom gradu Senju i trgovačkom gradu Karlobagu* kao izvadak iz *Općih uredbi cijelog Austrijskog primorja*. (MATEJČIĆ 1982.) Taj je dokument uređivao zdravstvenu službu koja je bitno utjecala na preventivu zdravstva svih krajeva koji su gravitirali prema Senju i Karlobagu. Iz dokumenta proizlazi da je za zdravstvenu službu i dalje odgovorno Zdravstveno vijeće s namjesnikom kao predsjednikom, s dva provizora i lučkim kapetanom. Senjsko i karlobaško zdravstveno vijeće odgovaralo je neposredno tršćanskom Vijeću. Imenovalo je čuvare, određivalo zaduženja provizorima, nadziralo je rad Zdravstvenog ureda. Vijeće se sastajalo mjesečno i odlučivalo o težim slučajevima. Provizori su izvještavali Vijeće o radu Zdravstvenih ureda, stanju knjiga i blagajne, a polagali su zakletvu ili senjskom Namjesništvu ili kaštelanu u Karlobagu. Zaduženja zdravstvenog bilježnika bila su vođenje knjiga i registra Zdravstvenog ureda, protokoliranje spisa, vođenje korespondencije i konverzacije s kapetanima i vlasnicima brodova, nadziranje pošte i robe s brodova kao i obavljanje svih drugih zdravstveno-preventivnih poslova u luci. Općinski liječnik je bio odgovoran za izvršenje Uredbe, imao je dužnost sanitarnog liječnika i bio je ovisan o predsjedniku Vijeća. Pregledavao je posadu i brodove, nadzirao higijenske uvjete i provodio preventivne mjere. U slučaju epidemije morao je uz obavijest dostaviti Vijeću svoje mišljenje o zraku, vodama, pašnjacima, poljoprivrednim dobrima. (MATEJČIĆ 1982.) „Kapucini su u Karlobagu god. 1782. osnovali svoju ljekarnu.“ (BAZALA 1943: 75) U Karlobagu je 1795., najprije vojni, a zatim općinski liječnik Ivan Carobbi⁷ Senjanin napisao prvi udžbenik za primalje. Rukopis *Csast obnassen babi pupkoreznici horvatinki iliti kratka navuscenja dostojna uglaviti babu pupkoreznicu od szellih horvatszkih y Dalmatoliburniacskih nek znade kako u potrebi imade pomoći* posvetio je biskupu Maksimilijanu Vrhovcu. Nije nikada tiskan, ali je ušao u Kukuljevićevu bibliografiju. Autor je koristio djela Van Swietenena, Difota i Angiera te kroz poglavlja opisao žensku anatomiju, porod i razlike kod poroda, prirodni i pravilni porođaj, nepravilne i patološke porode. Knjižici je dodao 12 slika koje su zapravo prve hrvatske medicinske ilustracije. (THALLER 1927.) U Karlobagu su 1846. zdravstvenu službu obavljali: nadliječnik Karlo Renner, ranarnik, Dominika Katarinčeva, primalja

7 Prema enciklopedija.hr/natuknice (<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=30634>, 22. 9. 2019.); Thalleru 1927. nepoznato ime, navodi samo da je vojni liječnik i Senjanin.

i Ivan Medvidić, 3. nadstojnik zdravlja.⁸ Karlobag je imao i malu bolnicu koja je otvorena i predana javnosti 1. prosinca 1898.⁹ Tada je općinski liječnik udružene zdravstvene općine Karlobag bio dr. Franjo Antoš.¹⁰ Bolnica opstaje do 1903. godine.¹¹ Za karlobaškog općinskog liječnika 1915. izabran je dr. Andrija Klemenčić.¹²

Bolnica u Gospiću

„...Bolnica u Gospiću osnovana je još za vrijeme Vojne krajine (1858.) tako da su stanovnici ličke i otočke pukovnije plaćali porezni novčić po osobi.“ (DUGAČKI 1978: 114) U podatcima iz dosjea stvaratelja arhivskog gradiva stoji da je sagrađena 1858. kao stanica za izolaciju zaraznih bolesnika i starački dom te da je izgrađena na bazi kuluka što je značilo da je svaka kuća morala dati određeni broj radnih dana svoga slobodnog vremena za dovoz materijala ili određeni broj majstora za rad na zidanju. Nakon dovršetka gradnje na zgradu je postavljen natpis „Viribus unitis“, u prijevodu „Zajedničkim snagama“.¹³ Kao civilna bolnica je osnovana 1878. godine.¹⁴ Do 1895. nedostajalo joj je stručnog kadra. Tada su dovedene časne sestre Družbe Milosrdnih sestara sv. Križa iz Đakova koje su preuzele brigu i skrb o bolesnima. One su se u gospićkoj bolnici zadržale do 1945. godine.¹⁵ Bolnica je 1895. imala 80 bolesničkih kreveta, a gospićki kotarski liječnik bio je ujedno i primarijus bolnice. (DUGAČKI 1978: 114) Stručni kadar 1896. činili su dr. Ljudevit Brodsky, kr. županijski fizik u Gospiću, Ferdo Grospić, kr.

8 Izvor *Obći zagrebački kolendar za 1846.*

9 Izvještaji upravnog odbora i kr. županijske oblasti županije ličko-krbavske o stanju uprave u Županiji za vrijeme od 1. siječnja do 31. prosinca 1898. Knjigotiskara Ive pl. Hreljanovića, Senj, 1899., 124.

10 Isto

11 Dugački 1979: 183, podatak iz tablice

12 Izvještaj Upravnog odbora i Kr. podžupana Županije Ličko-krbavske od 1. siječnja do 31. prosinca 1915.

13 DAGS-85, Dosje stvaratelja Opća bolnica Gospić, Preslika Dopisa Opće bolnice u Gospiću Sekretarijatu saveznog izvršnog vijeća za narodno zdravlje Beograd iz 1959. (broj 01-290/1/1959.)

14 DAGS-85, Dosje stvaratelja Opća bolnica Gospić (DAKA-38 Medicinski centar Gospić), Matični list arhivske i registraturne građe izvan arhiva Medicinskog centra Gospić (bilješke)

15 Izvori: vidi bilješku 13. Napomena: U izvoru stoji da su sestre „Crnog Križa“ iz Đakova (u njemu tako nazvane) napustile bolnicu 1945., ali ne i zašto. Općepoznato je kako je uspostavom jugoslavenske komunističke vlasti vršena državna represija nad redovnicama. Donošenjem propisa o zabrani nošenja redovničkog habita u civilnim državnim bolnicama časnim sestrama je zabranjen profesionalni rad u svojstvu medicinskog bolničkog osoblja.

Bolnica Gospić, 1915.
(Privatna zbirka g.
Milana Šopa)

kotarski liječnik u Gospiću, dr. Leon Vrbanić, sekundarni liječnik u Gospiću, magistri farmacije Valentin (Vale) Vouk i Anton Marceglia te općinska primalja Josipa Davidić.¹⁶ Od 1896. do 1900. dr. Leon Vrbanić preuređuje bolnicu, podiže medicinski standard i povećava broj kreveta na 90. Od 1911. u bolnici radi kirurg specijalist dr. Petar Zec, a u vrijeme praznika kod njega prakticiraju sveučilišni profesori.¹⁷ Isti je mobiliziran za vrijeme rata.¹⁸

Od 1919. bolnica nosi naziv Opća javna bolnica Morton po kirurginji solunskog fronta. Ona je darovala bolnici veliki broj posteljine, kreveta, rublja, instrumenata zahvaljujući suradnji i prijateljstvu s dr. Petrom Zecom. U to vrijeme je pri bolnici otvorena ambulanta za spolne i kožne bolesti koja nije dugo djelovala. Paviljon za zarazne bolesti sa 16 kreveta otvoren je još 1905., kirurški paviljon izgrađen je 1932., ginekološko-porođajni paviljon 1957., a 1958. paviljon za plućne bolesti i tuberkulozu.¹⁹ Bolnica 1939. godine ima 140 kreveta i 4 stalna liječnika, a nakon dr. Zeca od 1940. na dalje istaknuti ravnatelji bolnice bili su dr. Dane Vuković i dr. Mirjam Iveković Hafner.²⁰ Bolnica je od kraja 1962. do 1994.

16 <http://www.obgospic.hr/index.php/o-bolnici/povijest>, (2. 1. 2019.) tekst Opća bolnica Gospić mr. sc. Šimac-Smolčić Ivane. Napomena: titule su navedene prema Imeniku članova „sбора liečnika kraljevina Hrvatske i Slavonije“ u Zagrebu za g.1896., Prilog k.br. 1. *Liečničkog Viestnika* god. 1896.

17 Isto

18 Izvještaj Upravnog odbora i Kr. podžupana Županije Ličko-krbavske od 1. siječnja do 31. prosinca 1915.

19 DAGS-85, Dosje stvaratelja Opća bolnica Gospić, Preslika Dopisa Opće bolnice u Gospiću Sekretarijatu saveznog izvršnog vijeća za narodno zdravlje Beograd iz 1959. (broj 01-290/1/1959.)

20 Dr. Dane Vuković, specijalist za plućne bolesti i tuberkulozu, ravnatelj od 1940. do 1947. te opet kasnije do umirovljenja proglašen je 2003. *Pravednikom među narodima* jer se isticao humanošću i požrtvovnošću tijekom Drugog svjetskog rata i nakon njega štiteći ljude i ljudsko dostojanstvo

zajedno s drugim zdravstvenim institucijama s područja općine Gospić u sastavu Medicinskog centra Gospić.²¹ Nakon 1986. gradi se poliklinika sa specijalističkim ambulantama, hitnom medicinom, laboratorijem, dječjim odjelom, dječjim dispanzerom i fizikalnom medicinom te s dvije nove operacijske sale.²² Uoči Domovinskog rata djelatnici srpske nacionalnosti, naročito liječnici napuštaju bolnicu. Po razrušenosti u Domovinskom ratu, gospićka bolnica je odmah iza vukovarske. Krajem 1991. postaje Ratna bolnica prve linije fronte.²³ (VUČKOV et al. 2015.)

Bolnica u Otočcu

„Prva bolnica u Otočcu sagrađena je 1788., ali je bila premalena i pretijesna za tadašnje potrebe svih ranjenika i bolesnih graničara.“ (MARINIĆ et al. 2015: 7) Gradnja druge velike zgrade vojne bolnice Otočke pukovnije trajala je od 1837. do 1843. Bila je smještena u Otočcu pod brdom i utvrdom Fortica. U njoj su djelovali najniže pozicionirani i obrazovani liječnici-ranarnici koji se od 1852. dekretom u Otočkoj pukovniji nazivaju pukovnijskim kirurzima. U bolnici su se liječili i civili. „Ukidanjem Vojne krajine organi vlasti tadašnjeg administrativno-teritorijalnog uređenja uspjeli su osigurati tek oko 25 bolničkih kreveta za potrebe stanovništva ovoga kraja.“ (MARINIĆ et al. 2015: 7) U županijskim izvješćima iz 1898. i 1915. ne spominje se njen rad.

Nova bolnička zgrada Banovinske bolnice u Otočcu izgrađena je 1932. i bila je smještena pod brdom Humcem. Svečano je otvorena tek u lipnju 1935. jer je postupno godinama opremana zbog nedostatka financijskih sredstava. Njen prvi upravitelj bio je dr. Zvonimir Strauss, a od 1939. dr. Franjo Polaček. Ugovorom

bez obzira na nacionalnu i vjersku pripadnost. Dr. Mirjam Iveković Hafner bila je u gospićkoj bolnici kirurg i ravnateljica do umirovljenja 1961. Istovremeno se bavila ginekologijom i porođništvom, ali i pedijatrijom gdje se iskazala za vrijeme epidemije difterije 1958. kada je spasila veliki broj gospićke djece izvodeći konikotomije (otvore u grlu) te davajući im antidifterični serum obavljajući pri tom poslove infektologa. Zbog njene stručne svestranosti i humanosti slovila je kao *Lička majka* i podignuta joj je spomen-ploča na kući u kojoj je živjela u Kaniškoj ulici. *Leksikon Ličana*, 2017. /ur. Mataija, I./ 135, 329-330.

- 21 Zdravstvene stanice Lički Osik i Perušić ušle su u njegov sastav tek 1965. godine. DAGS-85, Dosje staratelja Opća bolnica Gospić (DAKA-38 Medicinski centar Gospić), Matični list arhivske i registraturne građe izvan arhiva Medicinskog centra Gospić (bilješke)
- 22 <http://www.obgospic.hr/index.php/o-bolnici/povijest>, tekst Opća bolnica Gospić mr. sc. Šimac-Smolčić Ivane (2. 1. 2019.)
- 23 Djelomično bila evakuirana u rujnu 1991. na lokaciju u Pazarištima.

Otočac, Bolnica i Fortica, 1902. (Isječak razglednice iz zbirke g. Milana Šopa)

između Kraljevske banske uprave i Družbe sestara milosrdnica u bolnicu dolaze časne sestre i preuzimaju njegu bolesnika, kuhinju, brigu o inventaru i bolničkim napravama. (POPIĆ 2010.) Kapacitetom od 130 kreveta ova je bolnica zadovoljavala potrebe hospitalizacije lokalnog stanovništva. U bolnici je postojao interni i kirurški odjel s jednim do dva liječnika specijalista. Pored njih postojao je i kotarski liječnik koji se prema ondašnjem organizacijskom ustroju bolnice bavio zdravstvenom preventivom, dok je kurativu obavljao u ordinaciji ili u kućnim posjetama.²⁴ Tijekom II. svj. rata u Otočcu je nekoliko puta mijenjana vlast. Pod upravom je NDH od 1941. do travnja 1943. Od tada pa do siječnja 1944. radila je kao partizanska vojna bolnica i njome je rukovodio dr. Julius Desider. Od rujna je bila u nadležnosti vojnog saniteta i pod nazivom Vojno-partizanska bolnica (VPB) br. 2. Jedino su se u njoj obavljale složene operacije. Od siječnja 1944. pa do travnja 1945. vraćena je pod nadležnost NDH i ponovno postaje civilna. Partizani ponovno ulaze u Otočac 6. 4. 1945., a tijekom tih ratnih zbivanja u požaru su potpuno uništeni zgrada i inventar. „Zbog uništenja objekta smješta se opet u onoj istoj bolničkoj zgradi iz 19. st. pod Forticom²⁵ i ponovno postaje civilna kotarska, odnosno okružna bolnica. Zgrada je polako adaptirana i prilagođena smještaju od ukupno 60 kreveta u 6 bolesničkih soba, s ambulantom za pregled, prostorijom za rtg i

24 Izvor HR-DAGS-236.2.1 Investicioni program novogradnje medicinskog centra Otočac

25 Danas je ova zgrada zaštićeni objekt spomenika kulture i kao takva obnovljena za potrebe Učeničkog i studentskog doma.

tamnom komorom za razvijanje snimaka, operacijskom salom, uredom ravnateljica, kuhinjom sa smočnicom. Godine 1950. je u sastavu bolnice izgrađena manja zgrada za potrebe rođilišta s kapacitetom od 12 kreveta. Od 1953. Kotarska bolnica Otočac mijenja naziv i postaje Opća bolnica sa sjedištem u Otočcu. Uvedena je u registar ustanova sa samostalnim financiranjem, a njeni su zadaci liječenje i sprečavanje epidemije na području kotara Otočac. Godine 1958. ima porođajni odjel, interni i zarazni. Kako su uvjeti rada bili skućeni i nedovoljni za potrebe zbrinjavanja svih potrebitih, 1960-ih godina se poćinje razmatrati i planirati izgradnja Medicinskog centra Otočac za koju je pripremljen dio investicijske i projektne dokumentacije.²⁶ Taj projekt nije realiziran jer je ondašnja vlast iz oblasti zdravstva uvidjela veću opravdanost ulaganja u Medicinski centar Gospić. Stoga su građani Otočca samodoprinom 1970. izgradili novu zgradu bolnice na mjestu gdje se danas nalazi Dom zdravlja Otočac. Nova je zgrada imala kapacitet 58 kreveta, ginekološki odjel s 20 kreveta, kiruršku salu, rendgen i prateće sadržaje (kuhinju, praonicu rublja, radionicu, kotlovniciu i dr.). Od 1961. godine pa nadalje kod ustanove se stalno isprepliću djelatnosti primarne i sekundarne zdravstvene zaštite u opsegu od izvanbolnićke (ordinacijske skrbi uz ljekarništvo) pa sve do specijalistićko-konzilijarne, stacionarne i bolnićke zdravstvene zaštite. Opća bolnica Otočac se ukida 1961. i osniva se Dom narodnog zdravlja Otočac s bolnićkim odjelom. Krajem 1962. opet se osniva Opća bolnica Otočac u svojstvu pravne osobe ćime se ukida Dom narodnog zdravlja. Ona vodi poslove Zdravstvenog centra kao organa zdravstvene slućbe na području općine Otočac. To znaći da je na području svoje općine podnosila, pratila i proućavala zdravstveno stanje, higijenske prilike, organizaciju i rad zdravstvenih ustanova te u svezi istog prikupljala i obraćivala zdravstveno-statistićke i druge podatke i podnosila izvješća NOO-u.²⁷ Poćetkom 1966. spojila se sa Zdravstvenim stanicama Brinje i Vrhovine te Narodnom apotekom Otočac u ustanovu pod nazivom Komunalni zdravstveni centar Otočac. Njemu već u kolovozu 1966. stiće upozorenje od Republićkog sekretarijata za narodno zdravlje i socijalnu zaštitu da mu je naziv ustanove zakonski nepravilan i da ga ne moće nositi jer je Zdravstveni centar prema tadašnjim zakonima funkcija, a ne zdravstvena ustanova. Stoga od poćetka 1967. opet postaje Dom narodnog zdravlja Otočac. Djelokrug poslova i zadaci ustanove nisu se

26 HR-DAGS-236.2., Dom zdravlja Otoćac, Graćevinska dokumentacija, Investicioni program novogradnje Medicinskog centra Otoćac itd., kut. br. 9-12

27 HR-DAGS-236.1.2, DZ Otoćac, Spisi o registraciji, Rješenje NOO Otoćac broj 01-2248/63 od 21. 3. 1963., kut. 1.

mijenjali. U funkcionalnom smislu, a ne kao samostalna ustanova bolnička djelatnost se nastavlja odvijati kroz Odjele Doma zdravlja Otočac. U tom smislu godine 1973. Dom ima kirurški odjel s kapacitetom od 25 kreveta, opći 20 kreveta, porodništvo 15 kreveta, klinički laboratorij, kabinet za transfuziju krvi, RTG kabinet, odjelnu ljekarnu, spec. kiruršku ambulantu, spec. ginekološku ambulantu, kuhinju, praonicu rublja, tehničku službu i prosekturu.“ (MARINIĆ et al. 2015: 8-12)²⁸ U takvom „skrivenom“ obliku bolnica radi do Domovinskog rata s 4 liječnika i 39 ostalih medicinskih djelatnika. Krajem 1991. postaje Ratna bolnica prve linije fronte s uvjetima za primjereno kirurško zbrinjavanje svih ranjenih.

Bolnica u Gračacu

Prva bolnica u Gračacu s kapacitetom od 5 kreveta djelovala je od 1897. do 1909. godine. U njoj je liječen mali broj bolesnika, dio i ambulatorno. Godine 1913. osniva se Bolnica željezničkog poduzeća u Gračacu s kapacitetom od 60 kreveta u kojoj službu obavlja kotarski liječnik. Sljedeća je bolnica izgrađena 1921. zbog radnika koji su radili na izgradnji i održavanju prve Ličke željeznice, u obližnjem rudniku Ričice i kao šumarijski radnici. U njoj su radile četiri časne sestre Družbe sestara milosrdnica sv. Vinka Paulskoga. Osim bolničarskog posla brinule su za bolničko rublje i posteljinu, kuhinju i obrađivanje vrta. Godine 1927. ravnatelj bolnice bio je dr. Svetislav Lukić. Bolnička zgrada bila je jako trošna, nije imala ni vode ni bunara. Sestre milosrdnice nisu mogle djelovati u takvim uvjetima te nakratko odlaze iz Oblasne bolnice Gračac u siječnju 1930. Vraćaju se u veljači 1931. kada je na osami izgrađena nova Banovinska bolnica u Gračacu. U to je vrijeme ravnatelj bolnice dr. Milan Djukić, a 1934. dr. Slavko Župan. Svečano je otvorena 1935. kad i otočka. Drugi svjetski rat je donio poteškoće zbog kojih je 17. 12. 1942. ukinuta ta filijala i prekinut rad sestara u Gračacu. (VRAČIĆ; KOVAČIĆ 1998.) Poslije rata bolnica je nastavila svoj rad kao Okružna bolnica pri kojoj je bila i ambulanta. Kao samostalna ustanova nije mogla dugo opstati zbog materijalnih i kadrovskih poteškoća. Vremenom je preoblikovana u stacionar Zdravstvene stanice u Gračacu s kapacitetom od 30 kreveta. Savjet Zdravstvene stanice u Gračacu odlučio je 1968. godine zbog negativnog poslovanja zatvoriti stacionar i terenske ambulante te srezati i druge izdatke poput plaća radnicima.

28 Tekst je sažet iz opisa stvaratelja i opisa na razini fonda koji sam izradila 2015. u obavijesnom pomaganju MARINIĆ, I.; MATIĆ, P.; PRPIĆ, L.; ŠIMIĆ, M.; ŠTIMAC, I. 2015. Dom zdravlja Otočac: sumarno-analitički inventar. Gospić: Državni arhiv u Gospiću.

Zbog nedovoljnih sredstava za kupnju lijekova, dotrajalih instalacija i prokišnja- vanja umalo je potpuno zatvorena ustanova. (MATAIJA 2018.) Međutim, nekako su osigurana sredstva i u razdoblju od 1969. do 1980. izvršavana je građevinska adaptacija objekata stanice i zgrade stacionara.²⁹ Godine 1978. planirala se bolnica rekonstruirati, modernizirati i suvremenije opremiti.³⁰ Početkom Domovinskog rata nalazila se na okupiranom dijelu Like.

Ostale bolnice i lječilišta

Bolnica u Udbini osnovana je 1896., a prestala je s radom 1903. U njoj je liječen malen broj bolesnika. Već spomenuta Bolnica u Karlobagu djelovala je od 1899. do 1903. U njoj se unutar tih pet godina liječilo svega 120 bolesnika. Bolnica u sastavu Gospićke kaznionice osnovana je 1896. Imala je kapacitet od 19 bolesničkih kreveta 1905. godine te 9 kreveta 1910. Godine 1913. osnovana je Bolnica željezničkog poduzeća u Vrhovinama s kapacitetom od 60 kreveta. U njoj je službu obavljao dr. Alković uz sudjelovanje kotarskog liječnika. Bolnica u Korenici imala je 17 kreveta. Postojala je 1915. kao javna bolnica u vlasništvu mag. farm. Vjekoslava pl. Rubellija.³¹ Za vrijeme Kraljevine Jugoslavije djelovala je Banovinska bolnica u Korenici koja je radila u ratu.³² „Od civilnih bolnica postojale su još u Lici u vrijeme epidemije pjegavca bolnica u Podlapači i Korenici.“ (BLAŽEVIĆ 1973: 469) Centralna i najbolje opremljena partizanska bolnica nalazila se na Bijelim Potocima koja je spaljena 1943., a osim nje postojale su Bolnica I. ličkog odreda Velebit u Buljimizama, III. ličkog odreda u Dobroselu te one u Krbavici i Lipovom Polju. Prije Domovinskog rata djelovala je Bolnica za medicinsku rehabilitaciju „Kata Pejnović“ Udbina koja je do 29. 12. 1989. bila sastavni dio Zavoda za me-

29 Građevinska dokumentacija fonda HR-DAGS-192.5. SO Gračac, kut. 112.-113. (projekti, građevinske dozvole i uporabna iz 1980.)

30 Prema Konceptiji dugoročnog razvoja zdravstvene zaštite Vere Bočkaj-Zorić (1978.) u jednom dijelu se opisuje bolnica u Gračacu kao da je samostalan subjekt.

31 *Izveštaj Upravnog odbora i Kr. podžupana Županije Ličko-krbavske od 1. siječnja do 31. prosinca 1915.*

32 U Korenici je kratko nakon I. svjetskog rata radila istaknuta dr. Ema Pavleković Stepinczka. Borila se za ravnopravnost žena, napisala članak u *Agramer Tagblattu* o problemu studija žena 1899. godine. Zbog zabrane upisa ženama na austrijskim fakultetima studirala je u Ženevi, Zürichu i Lausanni. Radila je po Europi te čak i u Kairu liječeći arapske žene. Radila je i kao kotarska liječnica D. Lapca i Gračaca. (DUGAČKI (DADIĆ) 1979.)

dicinsku i profesionalnu rehabilitaciju invalida „Kata Pejnović“ Udbina.³³ Bila je to specijalna bolnica za liječenje paraplegičara i rehabilitaciju. Lička i karlovačka klimatska lječilišta funkcionirala su uglavnom neinstitucionalno.³⁴

Razvoj institucija primarne zdravstvene zaštite u Lici

Ukidanjem Vojne krajine 1881. Lika je pridružena građanskoj Hrvatskoj i Slavoniji. Besplatno liječenje je bilo reducirano i nedostajalo je liječnika. Osim vojnih, 1885. bilo je pet civilnih liječnika. Godine 1893. donijet je Zakon o uređenju zdravstva Kraljevine Hrvatske i Slavonije po kojemu je svaki kotar morao imati svoga liječnika. Ličko-krbavska županija je imala 9 kotara: Brinje, Donji Lapac, Gračac, Gospić, Korenica, Otočac, Perušić, Senj, Udbina. Sljedeći Zakon o uređenju zdravstvene službe iz 1894. predviđao je i županijskog liječnika u sjedištu županije u Gospiću. Za tu dužnost imenovan je dr. Ljudevit Brodsky, kr. županijski fizik u Gospiću. Zakon je predviđao formiranje samostalnih i udruženih zdravstvenih općina na vrhu s općinskim liječnicima, međutim, to u praksi nije potpuno funkcioniralo. Samo je Lovinac imao stalnog općinskog liječnika,³⁵ a Ličko Petrovo Selo povremenog. (DUGAČKI 1978.) Liječnici su bili članovi Zbora liječnika Kraljevine Hrvatske i Slavonije. Uredovni liječnik je po tadašnjim propisima obavljao i provodio zdravstveno-redarstvene mjere i sudbene očevide, cijepljenja i docjepljivanja protiv boginja, liječenje ubogih i oboljelih od epidemijskih zaraznih bolesti i sl. Nadriprimaljstvo i nadriliječenje bilo je kažnjivo. Razmatrajući sustav razvoja javnog zdravstva u Kraljevini Jugoslaviji neizostavno je spomenuti ime dr. Andrije Štampara koji je ostvario mnoštvo ideja na polju politike zdravstva podižući nivo

33 DAGS-119 (DAKA TK-36), Pasivni dosje stvaratelja Poduzeće za zapošljavanje invalida INVAPLAST Udbina, Zapisnik o pregledu arhivske i registraturne građe od 20. 12. 1990.

34 Posebna je zanimljivost da je na Srednjem Velebitu 1935. Škola narodnog zdravlja iz Zagreba sredstvima za zdravstvenu zaštitu učenika podigla dva dačka doma (odmarališta) na Ograđenici (1400 m) i na Bačić-Kosi (1090 m) koja su zbog klimatskih uvjeta trebala služiti za oporavak slabša djece. Njima su se najviše služili planinari i uništeni su u II. svjetskom ratu. U Hotelu Velebno na Baškim Oštarijama građenom 1939./40. i uništenom 1943., između ostalog je bila predviđena i soba za liječnika, ali zbog rata je ostalo neostvareno mnoštvo planova uz isti. Karlovačko kupalište preuređeno 1898. imalo je svojevrstu funkciju klimatsko-morskog lječilišta. Iako su 1915. vladale izvanredne okolnosti kupalište je posjetilo 30 osoba prema Izvještaju UO i Kr. podžupana Županije Ličko-Krbavske (Zdravstvo). U istom stoji da na području Županije postoji i jedno hladno kupalište što se vjerojatno odnosilo na javno kupalište na Novčici u Gospiću otvoreno 1903. koje je u tiskovinama reklamirao Antić Vukelić kao ljekovito.

35 Ambroz Mane, kr. kotarski liječnik u miru, općinski liječnik u Lovincu 1896.

zdravstvene zaštite i prevencije te školovanja medicinskog kadra. Po njegovoj se preporuci otvaraju domovi narodnog zdravlja, naglašava se važnost prevencije od oboljenja, uvodi se cijepljenje protiv zaraznih bolesti i svaka općina dobiva svoga liječnika. Za vrijeme Banovine Hrvatske zdravstvena se služba odvijala u zdravstvenim općinama koje su bile pod nadzorom kotarske, odnosno gradske uprave. Seoskih liječnika je bilo malo. Općinski i kotarski liječnici su bili banovinski činovnici, namještao ih je ban na prijedlog Odjela za zdravstvo putem natječaja. Dužnosti općinskih i kotarskih liječnika bile su obavljanje zdravstvene službe propisane normativnim aktima, liječenje pučanstva besplatno ili po minimalnoj liječničkoj taksi. Njihov rad nije bio vremenski ograničen, na raspolaganju su bili 24 sata. Uglavnom su dobivali državne stanove na korištenje. Kotarski su liječnici bili nadzorna oblast općinskih liječnika. Za kotarske liječnike su se postavljali samo stariji i iskusniji općinski liječnici koji su dobro poznavali ljude i prilike. (BAŠIĆ 1940.) U daljnjem razdoblju su rad na zaštiti i unapređenju javnog zdravstva nastavile provoditi higijenske ustanove poput higijenskih zavoda, domova narodnog zdravlja, zdravstvenih stanica, dispanzera i sl. U njihov djelokrug su spadali istraživanje etiologije bolesti, narodne patologije, provođenje socijalno-medicinskih mjera u borbi protiv bolesti, mjera protiv sprečavanja i širenja akutnih i kroničnih zaraznih bolesti, uklanjanja socijalnih bolesti, promicanje javne higijene putem asanacijskih mjera i zdravstvenim prosvjećivanjem. U osnivanju je bio 1940-ih Antituberkulozni dispanzer u Gospiću, a otvaranje ambulanti je bilo predviđeno u Srbu, Karlobagu i Plitvicama te Zdravstvene stanice u Donjem Lapcu. (DUGAČKI; REGAN 2016.) Dom narodnog zdravlja osniva se u Gospiću 1930-ih s teritorijalnom nadležnošću za srezove Brinje, Donji Lapac, Gospić, Gračac, Korenica, Otočac, Perušić i Udbina. Pred II. svjetski rat u njegovom je sastavu radila Školska poliklinika u Gospiću. U njoj su djelovali liječnici dr. Ana Gradišnik i njen suprug te medicinske sestre Desa Marunić i Anka Matić.³⁶ Zanimljivo je da je 1938. održano čak 78 zdravstveno-prosvjetnih predavanja u Gospiću, najviše u Savskoj Banovini te godine. (DUGAČKI 1978.) Zdravstvene stanice su bile najmanje samostalne zdravstvene ustanove koje su djelovale na području cijele općine. Nakon 1945. najprije djeluju kao kotarske ili sektorske ambulante. Zdravstvena stanica Donji Lapac postojala je 1947. godi-

36 HR-DAGS-206. Zbirka arhivalija. HRŽENJAK-KRAJNOVIĆ, JANJA. 1981. Prvi počeci organizacije i rada zdravstvene službe na području kotara Gospić i Perušić 1941-1942. godine. Izvorni rad/strojopis. Zagreb

ne³⁷ iako podaci u dosjeu stvaratelja upućuju na osnivanje Odlukom NOK-a Donji Lapac br. 3648/53 od 16. 6. 1953.³⁸ Kasnije se razvio Dom zdravlja. Zdravstvena stanica Srb osnovana je 8. 2. 1956. odlukom NOO Srb br. 250/56.³⁹ Zdravstvena stanica Titova Korenica je osnovana 1953. te 30. 3. 1955. odlukom NOK-a Titova Korenica broj 1707/55. Iz nje se razvio Dom zdravlja osnovan 1974.⁴⁰ Potrebno je naglasiti da je ambulanta u Titovoj Korenici jedno vrijeme bila pod nadležnosti Doma zdravlja Gračac.⁴¹ Podaci o osnivanju Doma zdravlja Gračac u dosjeu stvaratelja nedostatni su jer je njegovo gradivo predano Domu zdravlja Zadarske županije sa sjedištem u Zadru⁴² kojemu je nadležan Državni arhiv u Zadru. Dom narodnog zdravlja Gospić⁴³ osnovan je ponovno 1953. odlukom NOK-a Gospić br. 6601/53. Šezdesetih godina prošlog stoljeća integrirao je s gospićkom bolnicom i drugim zdravstvenim institucijama u Medicinski centar Gospić koji je djelovao do 1994. kada se razdvojio na Dom zdravlja i Opću bolnicu. Zdravstvena stanica Perušić osnovana je 1953. rješenjem NOO Perušić br. 1020/53. Ona je odlukom radnih zajednica od 1. 1. 1965. zajedno sa Zdravstvenom stanicom Lički Osik integrirana u sklopu Medicinskog centra Gospić.⁴⁴ Za podatke o osnutku Doma narodnog zdravlja Otočac vidjeti opis Bolnice u Otočcu. Godine 1973. dijelio se na OOUR-e.⁴⁵ U njegovom su sastavu bile Zdravstvene stanice Brinje i Vrhovine koje su postojale zasebno do 1966. godine. Zdravstvena stanica Brinje je bila smještena u nenamjenskoj zgradi Zadružnog doma. Obuhvaćala je stacionar s 20 kreveta, dvije ambulante opće medicine, dvije stomatološke medicine, zubnu tehniku i laboratorij. Zdravstvena stanica Vrhovine adaptirana je 1990., sastojala se od stomatološke ambulante i opće medicine. Tijekom Domovinskog rata nalazila se na okupiranom području.

37 „Glas Like“, Organ narodnog fronta za Liku, Gospić, 20. ožujak 1947., članak Okružni NO Lika dodijelio 2 automobila Kot. NO-u D. Lapac

38 DAGS-22, Pasivni dosje stvaratelja Zdravstvene stanice Donji Lapac, Matični list registraturno-arhivske građe izvan arhiva Historijskog arhiva u Karlovcu (dosje DL-18)

39 DAGS-23, Pasivni dosje stvaratelja Zdravstvene stanice Srb, Matični list registraturno-arhivske građe izvan arhiva Historijskog arhiva u Karlovcu

40 DAGS-88, Dosje stvaratelja Dom zdravlja Korenica, Statut Doma zdravlja Korenica iz 2000.

41 DAGS-88, Dosje stvaratelja Dom zdravlja Korenica (dosje stvaratelja KO-14 Državnog arhiva u Karlovcu)

42 DAGS-89, Dosje stvaratelja Dom zdravlja Gračac, Zapisnik o pregledu arhivskog i registraturnog gradiva od 1. 12. 2004. (navod- predano Županijskom domu zdravlja Zadar)

43 Prednik mu je Zdravstvena stanica Gospić čije arhivsko gradivo nije sačuvano.

44 DAGS-86, Dosje stvaratelja Dom zdravlja Gospić, Stari matični listovi

45 Opširnije o ustanovi /stvaratelju u obavijesnom pomaganju fonda HR-DAGS-236.

Zaključak

U radu je prikazan povijesni razvoj zdravstvene zaštite i zdravstvenih institucija na području Like i Karlobaga do početka Domovinskog rata. Poznavanje povijesti zdravstvenih institucija i veza među njima doprinosi razumijevanju uloge istih u društvu. Preteča današnjeg sustava javnog zdravstva jest opisani sanitarni kordon na Vojnoj granici koji je kao zdravstveno zaštitni sustav stvarao prve sanitarne ustanove u Lici u vidu raštela i kontumaca. U Karlobagu razvoj zdravstvene službe započinje osnivanjem Zdravstvenog ureda 1755. godine. Kurativno liječenje stanovništva na navedenim područjima najprije su obavljali vojni, a zatim općinski i kotarski liječnici, dok su dokazi o najstarijem narodnom obliku liječenja na ovim prostorima sadržani u sačuvanim Karlobaškim ljekarušama. Prve bolnice osnivaju se za vrijeme Vojne krajine u Gospiću i Otočcu, dok su prve bolnice u Karlobagu, Udbini i Gračacu osnovane krajem 19. stoljeća. Kod zdravstvenih ustanova opisana je njihova stalna reorganizacija. Bolnica u Gračacu ukidana je i osnivana nekoliko puta da bi s vremenom prerasla u stacionar Zdravstvene stanice u Gračacu. Isto je i s otočkom bolnicom koja je vremenom gubila samostalnost i nastavila egzistirati pod okriljem Doma zdravlja Otočac. Sudbina koreničke bolnice bila je slična. Bolnica na Udbini je ponovno zaživjela tek u razdoblju socijalizma kao specijalna bolnica za liječenje invalida unutar Zavoda zajedno s proizvodnim poduzećem koje je zapošljavalo invalide. Ustanove primarne zdravstvene zaštite počinju se razvijati u Lici 1930-ih godina, a svoj veći značaj dobivaju nakon Drugog svjetskog rata, naročito 1950-ih i 1960-ih godina kada preuzimaju uloge bolničke skrbi u vidu stacionarnih ustanova. Medicinski centar Gospić bio je ustanova komunalnog tipa koja je objedinjavala ustanove primarne i sekundarne zdravstvene zaštite na području općine Gospić. Organizaciju zdravstvene zaštite u Lici i Karlobagu pratile su brojne poteškoće i transformacije kroz povijest uzrokovane čestim administrativno-teritorijalnim promjenama, nedostatkom stručnog kadra i materijalnih sredstava te naročito okolnostima koje su iza sebe ostavljali ratovi na ovim prostorima. Iste su okolnosti utjecale i na nesačuvanost arhivskog gradiva koje su postojeće ustanove stvarale.

Izvori

- „Glas Like“, Organ narodnog fronta za Liku, Gospić, 20. ožujak 1947.
- DAGS-119, Pasivni dosje stvaratelja Poduzeće za zapošljavanje invalida INVAPLAST Udbina
- DAGS-22, Pasivni dosje stvaratelja Zdravstvene stanice Donji Lapac
- DAGS-23, Pasivni dosje stvaratelja Zdravstvene stanice Srb
- DAGS-85, Dosje stvaratelja Opća bolnica Gospić
- DAGS-86, Dosje stvaratelja Dom zdravlja Gospić
- DAGS-88, Dosje stvaratelja Dom zdravlja Korenica
- DAGS-89, Dosje stvaratelja Dom zdravlja Gračac
- HR-DAGS-206. Zbirka arhivalija. HRŽENJAK-KRAJNOVIĆ, JANJA. 1981. Prvi počeci organizacije i rada zdravstvene službe na području kotara Gospić i Perušić 1941-1942. godine. Izvorni rad/strojopis. Zagreb
- HR-DAGS-236. Dom zdravlja Otočac (Opća bolnica), kut. 1, 9-13.
- HR-DAGS-6, NOK Gračac, kut. 1, spis br. 3487/46.
- HR-DAGS-192.5 SO Gračac, Građevinska dokumentacija, kut. 112-113.
- Imenik članova „sбора liečnika kraljevina Hrvatske i Slavonije“ u Zagrebu za g.1896., Prilog k.br. 1. *Liečničkog Viestnika* god. 1896.
- Izvještaji upravnog odbora i kr. županijske oblasti županije ličko-krbavske o stanju uprave u Županiji za vrijeme od 1. siječnja do 31. prosinca 1898. Knjigotiskara Ive pl. Hreljanovića, Senj, 1899.
- Izvještaj Upravnog odbora i Kr. podžupana Županije Ličko-krbavske od 1. siječnja do 31. prosinca 1915.
- Upravno, sudsko i crkveno razdjeljenje i imenik prebivališta Savske Banovine po stanju od 1. maja 1937., priredio Statistički ured u Zagrebu, izdala Kraljevska banska uprava Savske Banovine, Zagreb, 1937., IX-X.

Literatura

- BAKIĆ, JOSIP. 2011. Sedam stoljeća borbe protiv unosa zaraza u Hrvatske krajeve – osvrt na 60. obljetnicu ustroja suvremene djelatnosti DDD u Hrvata. *Hrvatski časopis za javno zdravstvo*, Vol. 7, 28, <https://www.hzjz.hr/hrvatski-casopis-za-javno-zdravstvo/vol-7-broj-25-7-siječnja-2011/> (1. 9. 2019.)
- BAŠIĆ, MARKO. 1940. Materijalni položaj općinskih i kotarskih liječnika, *Liječnički vjesnik*, 1, Zagreb, 9-11.
- BAZALA, VLADIMIR. 1943. *Poviestni razvoj medicine u hrvatskim zemljama*. Zagreb: Hrvatski izdavački bibliografski zavod.

- BLAŽEVIĆ, SLAVA. 1973. Organizacija i rad sanitetske službe u Lici u vrijeme NOR-a. // Lika u prošlosti i sadašnjosti. / Karlovac: Historijski arhiv u Karlovcu.
- BOČKAJ-ZORIĆ, VERA. 1978. Konceptija dugoročnog razvoja zdravstvene djelatnosti. // Konceptija dugoročnog društveno-ekonomskog razvoja Like. / Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Ekonomski fakultet Zagreb, Institut za ekonomska istraživanja, 41-72.
- DUGAČKI, VLADIMIR. 1978. Istaknuti lički liječnici. // Udio like u prirodnim znanostima i privredi / Muljević Vladimir (ur.). Gospić, 113-126.
- DUGAČKI, VLADIMIR. (DADIĆ, ŽARKO) 1979. Istaknuti lički liječnici (Ispravci i nadopune). // Udio like u prirodnim znanostima i privredi. / Muljević Vladimir (ur.). Gospić, 184-185.
- DUGAČKI, VLADIMIR. 1979. Lika početkom našeg stoljeća u svjetlu zdravstvene statistike. // Udio like u prirodnim znanostima i privredi. / Muljević Vladimir (ur.). Gospić, 177-184.
- DUGAČKI, VLATKA; REGAN, KREŠIMIR. 2016. Socijalne i zdravstvene prilike u Kraljevini Jugoslaviji za Štamparove profesure i dekanata na Medicinskom fakultetu (s naglaskom na Banovinu Hrvatsku). *Studia lexicographica*, 1 (18), 37-63.
- HORVAT, RUDOLF. 1941. *Lika i Krbava: Povijesne slike, crtice i bilješke*. Zagreb: Matica hrvatska
- MARINIĆ, I.; MATIĆ, P.; PRPIĆ, L.; ŠIMIĆ, M.; ŠTIMAC, I. 2015. Dom zdravlja Otočac: sumarno-analitički inventar. Gospić: Državni arhiv u Gospiću.
- MATAIJA, IVICA. (ur.) 2017. Leksikon Ličana. Gospić: Državni arhiv u Gospiću, 135., 329-330.
- MATAIJA, IVICA. 2018. *Lika '68*. Gospić: Državni arhiv u Gospiću, 73-75.
- MATAIJA, IVICA; KLOBUČAR, NADA. 2016. Arhivsko i registraturno gradivo na području okupiranog dijela Like prije, tijekom i nakon Domovinskog rata. // Arhivi i Domovinski rat. / Babić Silvija (ur.). Plitvice: Hrvatsko arhivističko društvo, 9-24.
- MATEJČIĆ, RADMILA; MATEJČIĆ MARIJAN. 1982. *Ars aesculapii*. Prilozi za povijest zdravstvene kulture Rijeke i Hrvatskog primorja. // Osvrt na uredbe o zdravstvenoj službi u Senju u toku XVIII stoljeća. / Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 63-68.
- Plan der Gegend um Boricevac nebst dem Grunsriss, Profile und einem perspektivischen Aufzug der allda stehenden Kula und um selbe angelegte Verschanzungen im Liccaner Grenzregimentsbezirk, 1794. <https://www.archivinformationssystem.at/detail.aspx?ID=3059956> (2. 10. 2019.)
- POPIĆ, VERONIKA MILA. 2012. Stradanje sestre Žarke Ivasić, milosrdnice. Senjski zbornik, 39, Senj, 173-212.
- POPIĆ, VERONIKA. 2010. *Sestra Žarka Ivasić mučenica svoga zvanja*. Zagreb: Družba sestara milosrdnica svetog Vinka Paulskog – Zagreb.
- RUKAVINA, ANTE. 1981. Prilog povijesti velebitskih planinarskih objekata. Senjski zbornik, Vol. 8, No 1., 403-419.

- RUKAVINA, ANTE. 1987. „Velebno“ nekad, danas i u budućnosti. *Naše planine*, 3-4, 57-60. <https://www.hps.hr/hp-arhiva/198703.pdf> (14. 9. 2019.)
- ŠIMAC-SMOLČIĆ, IVANA. *Opća bolnica Gospić*. <http://www.obgospic.hr/index.php/o-bolnici/povijest> (2. 1. 2019.).
- THALLER, LUJO. 1927. *Povijest medicine u Hrvatskoj i Slavoniji od godine 1770. do 1850*. Karlovac: Dionička štamparija d.d.
- VIŠACKI, VOJIN. 2000. *Vojna pošta i sanitet vojne granice 1496-1871*. Beograd: Savez filatelista Srbije, 170-179.
- VODOPIJA, JANKO. 1978. Sanitarni kordon nekad i danas. // Sanitarni kordon nekad i danas: Zbornik radova Simpozija održanog u povodu 250-te obljetnice Sanitarnog kordona. / Vodopija Janko (ur.). Zagreb: Zbor liječnika Hrvatske i Zavod za zaštitu zdravlja Grada Zagreba, 9-16.
- VRAČIĆ, BERISLAVA; KOVAČIĆ, ALFONZA. 1998. *Sestre milosrdnice sv. Vinka Paulskoga s kućom maticom u Zagrebu 1845.-1995. II. Družbine filijale*. Zagreb: Družba sestara milosrdnica sv. Vinka Paulskoga u Zagrebu.
- VUČKOV, ŠIME; ATALIĆ, DAVOR.; ZORIĆ, IVKA. 2015. Medicinski centar Gospić u Domovinskom ratu. // Hrvatski sanitet tijekom Srpsko-crnogorske agresije na Republiku Hrvatsku 1990.-1995. / Hebrang Andrija (ur.). Vukovar – Zagreb: Medicinska naklada, 236-247.
- https://books.google.com/books/about/Obci_zagrebacki_Kolendar_Koledar_Allgeme.html?id (5. 9. 2019.)
- <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=30634> (27. 9. 2019.)